

DŽOANA
HARIS

Čokolada

Prevela
Tatjana Grujić

■ Laguna ■

Naslov originala

Joanne Harris

CHOCOLAT

Copyright © Frogspawn Ltd 1999

Translation copyright © 2021 za srpsko izdanje, LAGUNA

*Posvećeno uspomeni na moju prababu
Mari Andre Soren
(1892–1968)*

11. februar Pokladni utorak

DOŠLE SMO NA KRILIMA KARNEVALSKOG VETRA. VETRA PRE-toplog za februar, zasićenog vrelim, masnim mirisima palačinki, prženih kobasica i prhkkih, slatkih galeta koje se spremaju na licu mesta, na rešou pokraj puta, dok konfete kao ledena kiša padaju niz kragne, uvlače se pod manžetne i valjaju po ivičnjaku nalik na suludi protivotrov zimi. U narodu koji se tiska na trotoarima uske glavne ulice vlada grozničavo uzbuđenje; ljudi krive vratove ne bi li, bar na tren, ugledali krepom presvučen *char** za kojim se vijore ukrasne trake i ruže od papira. Držeći žuti balon u jednoj, a trubicu u drugoj ruci, Anuk gleda, razrogačenih očiju, između nečije korpe za pijacu i tužnog smeđeg psa. Nas dve smo već vidale karnevale: procesiju od dvesta pedeset nakićenih *chars* u Parizu prošle godine na *Mardi gra*** , pa od sto osamdeset u Njujorku, paradu dvadesetak muzičkih sastava u Beču, klovnovne na štulama, *Grosses Têtes* sa otromboljenim glavama od papir-mašea, mažoretkinje sa dobošima i blistavim palicama koje se vrte u vazduhu. Ali za

---

* Fr.: *char* – kola. (Prim. prev.)

** Fr.: *Mardi Gras* – Pokladni utorak. (Prim. prev.)

jednu šestogodišnjakinju, svet još uvek ima neki poseban sjaj. Drvena kola, na brzinu ukrašena pozlatom i krepom i islikana prizorima iz bajki. Zmajeva glava na štitu, Rapunzel s vunenom perikom, sirena s repom od celofana, kućica od medenjaka ukrašena fondanom i pozlaćenim kartonom, veštica na pragu koja svojim ekstravagantnim zelenim noktima maše grupi zamele dece... Sa šest godina se mogu zapaziti tanani prelazi koji su samo godinu dana kasnije oku nedostupni. Ona je još uvek kadra da zanemari papir-maše, fondan i plastiku i vidi samo vešticu, pravu čaroliju. Diže pogled ka meni, a oči joj blistaju, zelenkastoplave kao Zemlja gledana iz velike visine.

„Hoćemo li da ostanemo? Je l' hoćemo da ostanemo ovde?“ Moram da je opomenem da govori francuski. „Ali, je l' hoćemo? Je l' hoćemo?“ Obesi mi se o rukav. Kosa joj je, na vetru, poput klupka šećerne vune.

Razmišljam. Ovde ili bilo gde. Lanskenet na Tani, uvrh glave dvesta duša, tek jedan pisak sirene na auto-putu Tuluza–Bordo. Dok trepneš nema ga više. Glavna ulica, dva reda poludrvenih sivosmeđih kuća koje se tajanstveno naslanjaju jedna na drugu, nekoliko bočnih ulica koje se pružaju paralelno kao zupci povijene viljuške. Crkva, napadno okrečena u belo, na trgu okruženom radnjicama. Farme raštrkane po uvek budnoj zemlji. Voćnjaci, vinogradi, pojasevi oranica ograđenih i uređenih po strogim pravilima zemljoradnje: ovde jabuke, tamo kivi, lubenice, cikorije ispod crnih plastičnih ljuštura, čokoti loze koji deluju mrtvo i propalo na zubatom februarskom suncu i čekaju svoje trijumfalno uskrснуće u martu... Iza svega toga Tana, mala pritoka Garone, poigrava na svom putešestviju kroz močvarne pašnjake. A ljudi? Liče na sve druge koje smo dosad srele: pomalo bleđi, nenavikli na sunce, pomalo sumorni. Marame i beretke su iste boje kao kosa koju pokrivaju: smeđe, crne ili sive. Lica su naborana kao jabuke od lane, a oči, upale u izbrazdanu kožu, podsećaju na klikere pobodene u prokislom testu. Ono malo dece sa zelenim, žutim i crvenim zastavicama

kao da pripada nekoj drugoj rasi. I dok *char* tromo odmiče ulicom za starim traktorom koji ga vuče, krupna žena četvrtastog, nesrećnog lica čvršće steže karirani kaput oko ramena i uzvikuje na ovdašnjem narečju nešto polurazumljivo; zdepasti Deda Mraz, zalutao među sirene i patuljke, s kola dobacuje slatkiše okupljenom narodu, jedva obuzdavajući agresivnost. Stariji čovek sitnih crta lica koji na glavi nosi šešir, a ne beretku uobičajenu za ovo podneblje, uljudno mi se izvinjavajući pogledom, podiže sa zemlje tužnog smeđeg psa koji je stajao između mojih nogu. Gledam kako njegovi tanki, skladni prsti klize niz pseću dlaku; pas cvili; izraz na gospodarevom licu se pretvara u klupko ljubavi, brige i krivice. Niko nas ne gleda. Kao da smo nevidljive. Naša odeća odaje da smo stranci, da smo samo u prolazu. Koliko su ućtivi! Niko ne zuri u nas. U ženu duge kose, uvučene u kragnu narandžastog kaputa, s dugačkom svilenom ešarpom koja leprša oko vrata, i u dete u žutim gumenim čizmama i nebo-plavoj kabanici. Boje ih odaju. Odeća im je egzotična, lica – previše bleđa ili previše preplanula? – i kosa su kao pečat na kojem piše da su drugačije, da su tuđinke, da nisu odavde. Stanovnici Lanskeneta vešto posmatraju čoveka ne gledajući ga u oči. Njihov ispitivački pogled, hladan, mada ne i neprijateljski, osećam za vratom kao nečiji dah. Za njih, mi smo atrakcija, deo karnevala, dašak tuđine. Dok se okrećem da kupim galete od uličnog prodavca, osećam njihove oči na nama. Hartija je vrela i masna, a mrki kolot od testa hrskav po obodu, ali debeo i sočan u sredini. Odlamam komadić i dajem ga Anuk dok joj brišem otopljeni maslac s brade. Prodavac je zdepast, proćelav čovek s debelim naočarima i licem sjajnim od pare s prese. Namiguje joj. Drugim okom upija svaku pojedinost, imajući na umu da će ga posle zapitkivati.

„Na odmoru ste, madam?“ Prema pravilima seoske etikete on ima pravo da postavlja pitanja; ispod vela trgovačke ravnodušnosti zapažam istinsku glad. Znanje je ovde novac; zbog blizine Ažena i Montobana, turisti su prava retkost u selu.

„Nakratko.“

„Onda ste iz Pariza?“ Mora da je u pitanju naša odeća. Ljudi se u ovoj živopisnoj zemlji oblače tako da ne padaju u oči. Boja je ovde luksuz; brzo bleedi. Raznobojni cvetovi pokraj puta su korov, napadan i neupotrebljiv.

„Ne, nisam iz Pariza.“

Char je gotovo na kraju ulice. Mali sastav u pratnji – dve frule, dve trube, trombon i bubanj – svira neki oskudan, neprepoznatljiv marš. Desetak mališana trčkara za povorkom i sakuplja pobacane slatkiše. Neki od njih su kostimirani; primećujem kako se Crvenkapa i neko kosmato stvorenje, koje bi moglo da bude vuk, prijateljski prepiru oko toga kome pripada pregršt zastavica.

Na začelju nastupa prilika u crnom. Isprva mislim da je i ona deo parade – Kuga, možda – ali kako se približava, prepoznajem starinsku mantiju seoskog popa. Ima tridesetak godina, mada izdaleka, zbog krutog držanja, deluje starije. Okreće se ka meni i ja, po visokim jagodicama i plavim, severnjačkim očima, po prstima dugim kao u pijaniste, položenim preko srebrnog krsta na grudima, zaključujem da je i on došljak. Možda mu baš to što nije odavde i daje pravo da zuri u mene, ali u njegovim svetlim, hladnim očima ne vidim dobrodošlicu. Vidim samo prodoran, mačji pogled čoveka koji nije siguran da vlada situacijom. Osmehujem mu se. On, preneražen, odvrća pogled i rukom doziva dvoje dece. Pokazuje na đubre koje sada oivičava put; ovo dvoje nevoljno počinju da čiste: rukama zgrću zastavice i papiriće od slatkiša i bacaju ih u obližnju kantu. Okrećući glavu, ponovo hvatam sveštenikov pogled, koji bi, da ga je uputio neko drugi, mogao biti pogled odobravanja.

U Lanskenetu na Tani nema policijske stanice, što znači da nema ni kriminala.

Pokušavam da budem kao Anuk, da proniknem u ono iza maske i vidim suštinu, ali za sada je sve kao u magli.

„Je l' hoćemo da ostanemo? Je l' hoćemo, *Maman?*“, navaljuje ona, vukući me za ruku. „Sviđa mi se, baš mi se sviđa ovde. Hajde da ostanemo!“

Uzimam je u naručje i ljubim u potiljak. Miriše na dim i palačinke i toplu postelju u zimsko jutro.

Što da ne? Ovde ili bilo gde drugde.

„Da, naravno“, kažem, dok joj moj dah mrsi kosu. „Naravno da ćemo da ostanemo.“

Što baš i nije laž. Ovog puta možda i bude tako.

Karneval se završio. Jednom u godinu dana ovo selo obasja kratkotrajna, bleštava svetlost, a evo, već sada, toplota gasne, ljudi se razilaze. Prodavci pakuju svoje rešoe i šatre, deca odbacuju kostime i ukrasne vrpce. Preovladava atmosfera blage nelagodnosti, posramljenosti zbog ovog obilja boja i buke. A ona isparava kao letnja kiša, otiče u ispucalu zemlju, kroz žedni kamen i nestaje gotovo bez traga. Posle dva sata Lanskenet na Tani je ponovo nevidljiv, poput začaranog sela koje se pojavljuje samo jednom godišnje. Da nije bilo karnevala, nikada ga ne bismo ni primetile.

Za sada imamo gas, ali ne i struju. Ove prve večeri, uz svetlost sveće spremila sam palačinke za Anuk, a jele smo ih kraj kamina, koristeći stare časopise umesto tanjira, pošto naše stvari neće stići do sutra. Ova radnja je nekad bila pekara, te pekarski snop žita još uvek stoji iznad uskih ulaznih vrata, pod je sav prekriven brašnjavom prašinom, a pri ulasku smo se jedva probile kroz hrpu reklamne pošte. Zakup nam, naviklim na velegradske cene, deluje smešno jeftino; no uprkos tome sam, brojeći novac, uhvatila oštar, podozriv pogled žene iz agencije. Na ugovoru o zakupu moje ime je Vijan Roše, a potpis hijeroglif koji može da znači bilo šta. Pod svetlošću sveće istražujemo svoje novo carstvo; stare peći još uvek u

izenađujuće dobrom stanju ispod naslaga masnoće i čađi, zidovi obloženi borovinom, pocrnele zemljane pločice. Anuk je pronašla staru sklopljenu tendu u stražnjoj sobi, pa smo je izvukle; ispod izbledeleg platna razmiledi su se pauci. Naš stan je iznad radnje: soba i kupatilo, neverovatno mali balkon, žardinjera od terakote sa uvelim zdravcem... Anuk je napravila grimasu kad ju je videla.

„Tako je mračno, *Maman*.“ Zvučala je prestrašeno i nesigurno gledajući toliku pustoš. „I tako tužno miriše.“

U pravu je. Miriše na godinama zatočenu dnevnu svetlost koja se ukvarila i ukiselila, na mišji izmet i duhove neupamćenih i neožaljenih stvari. Odjekuje kao u pećini, a toplota koju širimo svojim prisustvom samo još više naglašava svaku senku. Uz malo farbe, sunca i sapuna oslobodićemo se prljavštine, ali tuga... Tuga i beznadežna jeka kuće u kojoj se niko godinama nije smejao nešto su sasvim drugo. Pri plamenu sveće, dok mi je stezala ruku, Anukino lice je delovalo blede, a oči krupne. „Moramo li ovde da spavamo?“, pitala je. „Pantufli se ovde ne dopada. On se plaši.“

Osmehnula sam se i poljubila je u zlaćani, ozbiljni obraščić. „Pantufli će nam pomoći.“

Upalile smo po sveću za svaku sobu: zlatnu, crvenu, belu i narandžastu. Više volim da sama napravim tamjan, ali za nevolju, poslužiće i kupovni štapići s mirisom lavande, kedrovine i limuna. Obe smo u rukama držale sveće. Anuk je duvala u svoju trubicu, a ja sam udarala metalnom kašikom u staru šerpu i deset minuta smo trupkale iz sobe u sobu, vikale i pevale iz sveg glasa: „*Napolje! Napolje! Napolje!*“ – sve dok se zidovi nisu zatresli a duhovi preneraženo razbežali ostavljajući za sobom slabi miris paljevine i gomilu otpalog maltera. Prodorni pogled kroz ispucalu, pocrnelu farbu i kroz setu napuštenih stvari otkrivao je, malo-pomalo, siluete blede kao odsjaj prskalnice dogorele u ruci: ovde bleštavo zlatni zid, tamo fotelju, pomalo pohabanu, ali još uvek trijumfalno narandžastu, staru

---

tendu, odjednom sjajnu, jer se poluskrivene boje pomalja-ju ispod naslaga prljavštine. *Napolje! Napolje! Napolje!* Dok Anuk i Pantufl pevaju i trupkaju nogama, blede prikaze kao da postaju sve jasnije – crvena barska stolica pored tezge od vinila, niska zvončica na ulaznim vratima. Ja, naravno, znam da je ovo samo igra. Samo bajalica kojom tešim uplašeno dete. Mnogo posla treba obaviti, teškog posla, da se ove seni pretvore u javu. Pa ipak, u ovom trenutku mi je dovoljno što znam da nam kuća želi dobrodošlicu, kao i mi njoj. So i hleb pokraj praga da umilostivim bogove ognjišta. Sandalovina na jastuku da lepše sanjamo.

Nešto kasnije, Anuk mi je rekla da se Pantufl više ne plaši. Znači, i to smo sredili. Spavale smo zajedno na brašnjavom dušek u spavaćoj sobi, obučene i uz upaljene sveće. Kad smo se probudile, već je bilo jutro.

12. februar

Čista sreda

U STVARI, PROBUDILA SU NAS ZVONA. NISAM NI SHVATILA koliko smo blizu crkve dok ih nisam čula: taj jednolični, duboki bruj odzvanja i stapa se u skladnu, tužnu melodiju – *dommm fla-di-dadi dommm*. Pogledala sam na sat. Šest sati. Sivozlatna svetlost provlačila se kroz polomljene kapke i rasipala po krevetu. Ustala sam i pogledala na trg popločan kaldrmom koja se presijavala od kiše. Četvrtasti, beli crkveni toranj jasno se ocrtavao obasjan prvim sunčevim zracima, a pod njim se prostirala dolina mračnih izloga: pekara, cvečara, prodavnica pogrebne opreme, nadgrobnih ploča, kamenih anđela, ruža koje ne venu... Beli crkveni toranj je svetionik iznad pročelja s nenametljivo navučenim kapcima, rimski brojevi crkvenog sata s crvenkastim odsjajem pokazuju šest i dvadeset da prevare đavola, a Devica s vrtoglave visine gotovo s gađenjem posmatra trg. Na vrhu niskog zvonika okreće se vetrokaz u obliku čoveka u odori s kosom u ruci: zapad–severozapad. S balkona punog uvelog zdravca gledala sam kako prvi vernici pristižu na misu. Prepoznala sam ženu s karnevala u kariranom kaputu i mahnula joj, no ona je, ne odgovorivši mi, samo zaštitnički obmotala kaput oko sebe i užurbano produžila dalje. Iza njenih

leđa, čovek sa šeširom u pratnji tužnog smeđeg psa uzdržano mi se osmehnuo. Veselo sam mu doviknula, ali seoski bonton očigledno nije dopuštao ovako neobavezno ponašanje, jer mi nije uzvratio, nego je hitrim korakom ušao u crkvu i uveo psa sa sobom.

Niko posle toga nije ni pogledao u moj prozor, iako sam izbrojala više od šezdeset glava zaštićenih od nevidljivog vetra maramama, beretkama i šeširima natučenim na čelo. Ali osetila sam njihovu sračunatu, radoznanu ravnodušnost. Oni sada brinu važne brige, govorila su njihova pogrbljena pleća i povijene glave. Stopala su im se mrzovoljno vukla po kaldrmi, kao deci kada idu u školu. Ovaj se, znala sam, danas zarekao da neće više da puši, onaj tamo da neće čak ni jednom nedeljno da ide u kafe, ona da će se uzdržavati od svoje omiljene hrane. No, naravno, to se mene uopšte ne tiče. Pa ipak, u tom trenutku sam osetila da nema mesta na svetu kome je potrebna čarolija... Stara navika. Ko jednom počne da ispunjava želje ljudima, nikad više ne izgubi taj nagon. A pored toga, još uvek je duvao vetar, karnevalski vetar koji nosi prigušeni miris masnoće, šećerne vune i baruta, pomešan s oštrim, vrelim mirisima smene godišnjih doba od kojih svrbe dlanovi, a srce brže kuca. Ostajemo, znači, neko vreme. Neko vreme. Dok se ne promeni vetar.

U prodavnici mešovite robe kupile smo farbu i uz nju četke, valjkove, deterdžent i kofe. Počele smo od sprata pa smo se spuštale naniže i usput skidale zavese, bacale polomljeno pokućstvo na sve veću gomilu u majušnom stražnjem dvorištu, sapunale podove i pravile slapove niz uzano čađavo stepenište i uskoro smo obe bile mokre do gole kože. Anukina ribaća četka je postala tanker, a moja podmornica što je uz prasak ispaljivala torpeda koja su letela niz stepenice sve do predsoblja. Usred svega ovoga oglasilo se zvono na vratima i ja, držeći sapun u

jednoj, a četku u drugoj ruci, podigoh glavu i ugledah visoku sveštenikovu priliku.

Pitala sam se koliko će mu trebati da dođe.

Neko vreme nas je posmatrao dok mu je na usnama lebdeo osmeh. Osmeh oprezan, posednički, dobronameran. Osmeh gospodara zamka koji želi dobrodošlicu nezvanim gostima. Osetila sam da je sasvim svestan mojih mokrih i prljavih pantalona na tregere, kose povezane crvenom maramom i bosih nogu u natopljenim sandalama.

„Dobro jutro.“ Potočić penušave vode ustremio se ka njegovoj crnoj cipeli s visokim sjajem. Primitila sam da baca kratak pogled na njega, pa ga vraća na mene.

„Fransis Reno“, rekao je, diskretno zakoračivši u stranu. „*Curé* ove parohije.“* Na to sam se, ne mogavši da odolim, nasmejala.

„A, tako“, rekla sam zlobno. „Mislila sam da ste lik s karnevala.“ Učtiv smeh: *ha, ha, ha*.

Pružila sam mu žutu plastičnu rukavicu. „Vijan Roše. A ovaj bombarder iza mene je moja kćerka Anuk.“

Čulo se kako sapunica pršti dok se Anuk i Pantufl tuku na stepeništu. Slutila sam da pop očekuje više pojedinosti o mesje Roše. Koliko je lakše kad imate sve na parčetu papira, kad je sve zvanično pa možete da izbegnete ovu nelagodnu, zamršenu *conversation*.

„Verovatno od jutros imate mnogo posla.“

Odjednom mi ga je bilo žao. Toliko se trudio, tako se naprezao da uspostavi kontakt. Ponovo usiljen osmeh. „Da. Moramo što pre da sredimo kuću. A to neće ići brzo! No mi ionako ne bismo došle jutros u crkvu, *Monsieur le Curé*. Mi, znate, nismo vernici.“ Rekla sam mu to iz najboljih namera, da zna s kim ima posla, da ga umirim. No on je delovao preneraženo, gotovo uvređeno.

---

* Fr.: *Monsieur le Curé* – sveštenik nadležan za određenu parohiju. (Prim. prev.)

„Tako znači.“

Bila sam previše neposredna. On bi voleo da malo okolišamo, da kružimo jedno oko drugoga kao nakostrešene mačke.

„Baš lepo od vas što ste nam poželeli dobrodošlicu“, vedro sam nastavila. „Možda biste čak mogli da nam pomognete da steknemo prijatelje ovde.“

On, primećujem, pomalo i liči na mačku: hladne, svetle oči koje nikad ne uzvraćaju pogled, uvek na oprezu, proračunat i uzdržan.

„Daću sve od sebe.“ Potpuno je ravnodušan sada kada zna da nećemo biti deo njegove pastve. Pa ipak, savest mu nalaže da ponudi više nego što je voljan da pruži. „Šta tačno imate na umu?“

„Pa, dobro bi nam došlo malo pomoći“, predložila sam. „Naravno, ne mislim na vas“, kazala sam žurno, jer je već zaustio da odgovori. „Ali možda znate nekoga kome treba malo novca? Nekog molera, nekog ko bi mogao da pomogne oko preuređivanja?“ Ovo mora da je sigurno tle.

„Ne mogu nikoga da se setim.“ Oprezan je, oprezniji od svih koje sam dosad upoznala. „Ali raspitaću se.“ Možda i hoće. Zna svoje obaveze prema pridošlicama. Mada mi je jasno da neće naći nikoga... On nije od onih koji drugima čine usluge iz čiste dobrodušnosti. Pogledom oprezno okrznu gomilicu soli i hleba pokraj vrata.

„Za sreću“, osmehnula sam se. Lice mu je bilo kao od kamea. Zaobišao je našu malu žrtvu, kao da ga vređa.

„Maman?“ Na vratima se pojavila Anukina glava s koje su štrčali luckasti pramenovi. „Pantufli bi da se igramo napolju. Je l' smemo?“

Klimnula sam glavom. „Ostanite u dvorištu.“ Obrisala sam joj prljavštinu s nosa. „Sva si musava.“ Videla sam da baca letimičan pogled na popa i u poslednjem trenutku uspeła da preduhitrim njenu podrugljivu grimasu. „Ovo je mesje Reno, Anuk. Šta se kaže?“

„Dobar dan!“, doviknula je Anuk idući ka vratima. „Doviđenja.“ Žuti džemper i crvene pantalone na tregere pretvorili su se u mrlju i nestali mi s očiju, i čulo se samo kako stopala grozničavo koče po masnim pločicama. I bila sam, i to ne prvi put, gotovo sigurna da vidim kako Pantufl, tamna mrlja na zagasitoj gredi, nestaje za njom.

„Ima samo šest godina“, pokušala sam da objasnim.

Reno se osmehnuo nekako napeto, kiselo, kao da je samo jedan pogled na moju kćerku bio dovoljan da potvrdi njegove sumnje u vezi sa mnom.

Četvrtak, 13. februar

BOGU HVALA, I TO JE PROŠLO. POSETE ME NASMRT UMARAJU. Ne mislim na tebe, *mon père*; ovaj nedeljni dolazak tebi u posetu pravo je uživanje, za mene jedino, moglo bi se reći. Nadam se da ti se dopada cveće. Nije nešto naizgled, ali divno miriše. Spustiću ga ovde, pokraj tvoje stolice, da ti je na oku. Odavde se lepo vide polja, Tana koja ih preseca po sredini i Garona koja blista u daljini. Čovek bi gotovo mogao pomisliti da smo sami. O, ne, ne žalim se. Ne, stvarno. Samo, ti sigurno znaš da je ovo breme preteško za jedna pleća. Njihove sitne brige, nezadovoljstva, nerazboritost, njihovih hiljadu trivijalnih problema... U utorak je bio karneval. Igrali su i vrištali kao divljaci. Najmlađe dete Luja Perena, Klod, pucalo je na mene iz pištolja na vodu, na šta je otac samo rekao da, dete kô dete, mora da se igra. Ja samo želim da ih vodim, *mon père*, da ih izbavim od sagrešenja. A oni mi pružaju otpor na svakom koraku, kao deca koja odbijaju zdravu hranu i nastavljaju da jedu ono što im škodi. Znam da ti razumeš. Pedeset godina si strpljivo i snažno sve ovo nosio na svojim leđima. Zaslužio si njihovu ljubav. Zar su se vremena toliko promenila? Mene se ovde boje, mene ovde poštuju... ali me ne vole. Lica su im puna prkosa i srdžbe. Juče su

napustili službu s pepelom na čelu i izrazom olakšanja i krivice na licu. I vratili se svojim tajnim užicima, svojim samotnjačkim porocima. Kako ne mogu da shvate? Gospod sve vidi. *Ja sve vidim.* Pol-Mari Muska tuče ženu. Svake nedelje dobije deset *Aves** u ispovedaonici i, kad se vrati kući, ponovo počinje po starom. Njegova žena krade. Prošle nedelje je otišla na pijacu i ukrala s tezge bezvredne đinđuve. Gijom Diplesi me pita da li životinje imaju dušu i plače kad mu kažem da nemaju. Šarlot Eduar misli da njen muž ima ljubavnicu – ja znam da ih ima tri, ali ćutim jer je ispovest sveta tajna. Kakva su oni deca! Od njihovih zahteva mi se uzburka krv u žilama i zavrti u glavi. Ali ne smem da pokažem slabost. Stado ne čine poslušna, krotka stvorenja iz pastore. Svaki seljak će ti to reći. Ovce su podmukle, povremeno podle, patološki glupe. Popustljivom pastiru stado zna da postane samovoljno i buntovno. A ja ne smem da budem popustljiv. Zato sebi jednom nedeljno priuštim ovo jedino zadovoljstvo. Tvoje su usne, *mon père*, neme poput ispovedaonice. Uši su ti uvek načuljene, a srce puno dobrote. Tokom ovog jednog sata mogu da odložim svoje breme. Mogu da ne budem nepogrešiv.

Imamo novu varošanku. Neku Vijan Roše, udovicu kako mi se čini, s malim detetom. Sećaš li se stare Bleroove pekare? Umro je pre četiri godine, a radnja od tada propada. E ona ju je uzela u najam i namerava da je otvori do kraja nedelje. Ne verujem da će uspeti da opstane. Već imamo Poatoovu pekaru na drugoj strani trga, a ona se, pride, ovde nikada neće uklopiti. Jeste da je prijatne naravi, ali s nama nema ničeg zajedničkog. Za dva meseca vratiće se u grad, gde joj je i mesto. Začudo, nisam otkrio odakle je. Iz Pariza, verovatno, možda čak i iz inostranstva. Govori čisto, previše čisto za jednu Francuskinju, a samoglasnike krati, kao oni sa severa, mada joj se u očima nazire italijansko ili portugalsko poreklo, a koža joj je... Ali nisam

---

* Fr.: *Avé* – Zdravomarija. (Prim. prev.)

je mnogo zagledao. I juče i danas je čitavog dana radila u pekari. Izlog je prekriven narandžastim plastičnim zastorom, a ona i njena divlja ćerkica samo se povremeno pomaljaju iz radnje da izliju kofu prljave vode u kanalizaciju, ili da živo porazgovaraju s nekim od radnika. Čudo jedno kako je lako pribavila pomoć. Iako sam se ja lično ponudio da joj pomognem, nisam smeo da se zakunem da će mnogi naši seljani biti podjednako susretljivi. A onda sam rano jutros video kako joj Klermon nosi drvnu građu, a Purso merdevine. Poato je poslao nešto svog pokućstva; video sam ga kako preko trga nosi naslonjaču i osvrće se kao da se plaši da ga neko ne primeti. Čak se i onaj naprasiti klevetnik Narcis, koji je bez razmišljanja odbio da prekopa crkvenu portu prošlog novembra, sa svojim alatom uputio da joj sredi baštu. Jutros, negde oko dvadeset do devet, pred radnjom se zaustavio kombi za isporuke. Diplesi, koji je kao i uvek u to vreme šetao psa, baš je u tom trenutku prolazio tuda i ona ga je pozvala da im pomogne oko istovara. Videlo se da ga je njen zahtev toliko zaprepastio – na trenutak sam pomislio da će je odbiti – da mu je ruka zastala na pola puta do šešira. Onda je ona nešto rekla – ne znam šta – i čuo sam njen smeh kako odzvanja po kaldrmi. Često se smeje i pravi neodmerene i komične pokrete rukama. Što je, pretpostavljam, još jedna odlika ljudi iz gradova. Mi smo navikli na veću uzdržanost kod naših ljudi, mada mislim da je dobronamerna. Ljubičastu maramu je, kao Ciganka, vezala oko glave, ali veći deo kose se izmigoljio ispod nje, pa su joj neki pramenovi pobeleli od farbe. Njoj to kao da nije smetalo. Diplesi kasnije nije mogao da se seti šta mu je to kazala, ali je, onako stidljivo, rekao da je za istovar bilo malo stvari, samo nekoliko kutija, ne velikih, ali prilično teških, i nešto otvorenih drvenih sanduka s posuđem. Nije pitao šta je u kutijama, ali sumnja da će tako mala zaliha, šta god da je, duže potrajati jednoj pekari.

Nemoj misliti, *mon père*, da sam čitav dan proveo posmatrajući pekaru. Ona se, jednostavno, nalazi tik naspram moje

kuće – koja je bila tvoja, *mon père*, pre svega ovoga. Tamo se već čitav jedan i po dan samo ukucava, farba, kreči i riba, te i protiv svoje volje jedva čekam da vidim kakvi će biti rezultati. U ovome nisam usamljen; slučajno sam čuo madam Klermon kako, sva važna, s grupom prijateljica časka ispred Poatoove radnje o poslu svoga muža; pominjale su *crvene kapke na prozorima* pre no što su me primetile i prešle na podmukli šapat. Kao da je meni stalo. Novopridošla je, ako ništa drugo, selo snabdela materijalom za ogovaranje. Primećujem da mi narandžasti najlon na izlogu privlači pogled u vrlo čudnim trenucima. Liči na džinovsku bombonu koja samo čeka da je odmotaju, na zaostali delić karnevala. Ima nečeg uznemirujućeg u njegovoj jarkoj boji i u tome kako odbija sunčeve zrake; biću srećan kada završe posao i radnja ponovo postane pekara.

Medicinska sestra pokušava da mi uhvati pogled. Misli da te zamaram. Kako samo možeš da ih podneseš, s tim kreštavim glasovima i ponašanjem negovateljica? *Čini mi se da je sada vreme za odmor*. Njen vragolasti glas mi nepodnošljivo para uši. A ipak, namere su joj dobre, govore mi tvoje oči. *Oprosti im, ne znaju šta čine*. Ja nisam dobar. Ovamo dolazim da bi bilo lakše meni, a ne tebi. Pa ipak, ubeđujem sebe da ti moje posete pričinjavaju zadovoljstvo, da ti pomažu da ponovo izoštriš pogled na svet čije su konture postale meke i bezoblične. Sat vremena gledanja televizije uveče, okretanje pet puta dnevno, hrana kroz cevčicu. Govore preko tebe, kao da nisi živo biće – *Da li može da nas čuje? Šta misliš, da li shvata?* – niko ne traži tvoje mišljenje, niko se na njega ne obazire... Biti odvojen od svega, a ipak osećati, misliti. To je suština pakla, lišena svih srednjovekovnih ukrasa. Taj gubitak veze sa svetom. A ja, eto, očekujem da od tebe naučim kako da je uspostavim. Kako da se nadam.

Petak, 14. februar
Dan Sv. Valentina

ČOVEK SA PSOM SE ZOVE GIJOM. JUČE MI JE POMOGAO OKO istovara, a jutros mi je bio prva mušterija. Sa sobom je vodio svog psa, Šarlija, i pozdravio me s nekakvom stidljivom, gotovo dvorskom uljudnošću.

„Divno izgleda“, rekao je, osvrćući se oko sebe. „Mora da ste čitave noći ovo sređivali.“

Nasmejala sam se.

„Kakva promena“, rekao je Gijom. „Znate, ne znam odakle mi to, ali ja sam pretpostavljao da će ovo opet biti pekara.“

„Šta, zar da upropastim posao sirotom mesje Poatou? On bi mi zaceo bio zahvalan; lumbago mu je sve gori, a njegova jadna nepokretna žena pati od nesanice.“

Gijom se savio da namesti Šarliju ogrlicu, ali sam videla da su mu oči zaiskrile.

„Vidim da ste se već upoznali“, reče.

„Da. Dala sam mu recept za napitak za umirenje pred spavanje.“

„Ako deluje, on će vam biti prijatelj doveka.“

„Deluje“, uveravala sam ga. A onda sam ispod tezge izvukla ružičastu kutijicu sa srebrnom ukrasnom mašnom.

„Izvolite. Ovo je za vas. Vi ste moja prva mušterija.“ Gijom je delovao pomalo zbunjeno.

„Ali, zaista, madam...“

„Zovite me Vijan. Insistiram.“ Tutnula sam mu kutiju u ruke. „Dopašće vam se. To su vaše omiljene.“

On se na to osmehnuo. „Kako znate?“, raspitivao se, pažljivo stavljajući kutijicu u džep od kaputa.

„Eto, prosto znam“, rekla sam mu nestašno. „Uvek znam koje su kome omiljene. A verujte, ovo su vaše.“

Tabla nije bila gotova skoro do podneva. A onda je lično Žorž Klermon došao da je postavi, preterano se izvinjavajući što kasni. Grimiznocrveni kapci divno izgledaju naspram svežeg kreča, a Narcis je, malodušno gundajući o poznom mrazu, doneo za moje žardinjere nešto novog zdravca iz svog rasadnika. Obojici sam poklonila po bombonjeru, koju su primili na sličan način, zbunjeno zadovoljni. Posle toga sam, izuzev nekoliko đaka, imala malo posetilaca. Tako je to uvek kad se otvori nova radnja u malom selu; u ovakvim situacijama ljudi se pridržavaju strogih pravila ponašanja, vladaju se uzdržano i pretvaraju da su ravnodušni, iako u duši gore od znatiželje. Jedna starija gospoda, u tradicionalnoj crnoj haljini seoske udovice, usudila se da uđe. Neki čovek tamnog, putenog lica kupio je tri istovetne bombonjere i ne pitajući šta se nalazi u njima. Potom satima niko nije ušao. To sam i očekivala; ljudima treba vremena da se priviknu na promenu, te iako sam uhvatila nekoliko oštih pogleda na mom izlogu, kao da niko nije imao želju da uđe unutra. No naslutila sam da ispod maske nezainteresovanosti sve vri, da se domunđavaju i nagađaju, da pomeraju zavese i prikupljaju snagu. Kada su napokon došle, došle su zajedno; sedam-osam žena, među njima i Karolina Klermon, supruga čoveka koji mi je napravio tablu. Deveta, koja je stigla posle ostalih, zadržala se napolju, lica gotovo priljubljenog uz izlog, i u njoj prepoznah ženu u kariranom kaputu.

Gospođe su razgledale sve i kikitale se kao šiparice, neodlučne i ustreptale zbog svog grupnog nestašluka.

„A da li ih sve sami pravite?“, pitala je Sesil, koja drži apoteku u glavnoj ulici.

„Ne bih smela da ih jedem sada kad je post“, komentarisala je Karolina, obla plavuša u kaputu s krznenim okovratnikom.

„Nikom neću reći“, obećala sam. Tada, primetivši da žena u kariranom kaputu i dalje zuri u izlog, rekoh: „Zar ova vaša prijateljica neće da nam se pridruži?“

„A, ona nije s nama“, odgovorila je Žolin Dru, žena oštih crta lica, zaposlena u ovdašnjoj školi. Bacila je pogled na četvrtasto lice žene pred izlogom. „To je Žozefina Muska.“ U njenom glasu je bilo nekog sažaljivog prezira dok je izgovarala ime ove druge. „Sumnjam da će ona ući.“

I, kao da ju je čula, Žozefina blago pocrvene i pognu glavu ka grudima. Jedna ruka joj je zgrčeno počivala na stomaku, u čudnom odbrambenom stavu. Videh da joj se usne, većito povijene naniže, lagano pomeraju kao da se moli, ili kune.

Uslužila sam gospođe – jedna bela bombonjera sa zlatnom ukrasnom trakom, dva papirna korneta, jedna ruža, jedna ružičasta mašna u čast Svetog Valentina – uz salve povika i smeha. Napolju je Žozefina Muska mrmljala i ljuljala se, zarivajući krupne, nezgrapne pesnice u stomak. I tada, dok sam usluživala poslednju mušteriju, ona nekako prkosno podiže glavu i kroči u radnju. Ova poslednja porudžbina bila je velika i poprilično komplikovana. Madam je želela *baš* takav izbor bombona, u okrugloj bombonjeri, optočenoj ukrasnim trakama, cvećem, zlatnim srcima i s praznom posetnicom – na šta su ostale gospođe prevrnule očima u mangupskom raspoloženju, *hihihih!* – tako da sam umalo propustila taj trenutak. Velike šake su iznenađujuće okretnе; grube, spretne šake pocrvenele od teških kućnih poslova. Dok jedna leži na stomaku, druga lagano leprša uz bok kao kod brzopoteznog revolveraša, a srebrni paketić s ružom – na kome je pisalo deset franaka – iz police se seli u njen džep na kaputu.

Vrlo vešto. Pretvarala sam se da ništa nisam primetila dok ostale žene nisu sa svojim paketima izašle iz radnje. Žozefina je, odjednom sama ispred tezge, tobože razgledala izloženu robu i nervoznim, pažljivim pokretima prstiju okretala neke kutije. Zatvorila sam oči. Slala mi je složene, uznemirujuće misli. Niz slika mi vrtoglavom brzinom prolete pred očima: dim, šaka sjajnih dinđuva, okrvavljeni zglob na prstu. A iza svega toga uzdrhtali nagoveštaj strepnje.

„Madam Muska, izvolite?“ Glas mi je bio blag i prijatan. „Ili biste samo da razgledate?“

Promrmljala je nešto jedva čujno i okrenula se, spremajući se da pođe.

„Mislim da imam nešto što bi moglo da vam se sviđi.“ Posegnula sam ispod tezge i izvadila srebrni paketić nalik onome koji je uzela na moje oči, samo veći. Paketić je bio uvezan belom trakom opšivenom sićušnim žutim cvetićima. Pogledala me je, a velike, nesrećne usne su joj klonule, kao u nastupu panike. Gurnuh paketić preko tezge, ka njoj.

„Kuća časti, Žozefina“, rekla sam joj blago. „Sve je u redu. Unutra je vaša omiljena vrsta.“

Žozefina Muska se okrete i pobeže.

Subota, 15. februar

ZNAM DA OVO NIJE MOJ UOBIČAJENI DAN ZA POSETE, *mon père*. Ali imao sam potrebu da s nekim porazgovaram. Juče se otvorila pekara. Koja uopšte nije pekara. Kada sam se probudio juče u šest sati ujutru, zaštitni najlon je već bio sklonjen, tenda i kapci na svom mestu, a roletna na izlogu podignuta. Ono što je nekad bila obična, poprilično siva, stara kuća poput svih ostalih u okolini, pretvorilo se u crvenozlatni kolačić na blistavo belo pozadini. Crveni zdravac u saksijama na prozorima. Venčići od krep-papira uvijeni oko cele ogradice. A iznad vrata, crna, rukom ispisana slova na tabli od hrastovine:

Božanstvena pralina

Zanatska radnja za proizvodnju i promet čokolade

Naravno da je besmisleno. Takva bi radnja mogla biti popularna u Marselju ili Bordou, pa čak i u Aženu, gde se turizam razvija iz godine u godinu. Ali u Lanskenetu na Tani? I to na samom početku uskršnjeg posta, tradicionalnog doba samoodricanja? Deluje perverzno, što možda i nije slučajno.

Jutros sam zavirio u izlog. Na polici od belog mermera redaju se nebrojene bombonjere, kesice, korneti od srebrnog i zlatnog papira, ružice, zvončići, cvetići, srca i nepregledni uvojci raznobojne ukrasne trake. U staklenim zvonima i posudama leže čokoladne bombone, praline, venerine bradavice, čokoladne bombice, čoko-pločice zvane „sirotinjska radost“, kandirano voće, grozdovi lešnika, čokoladne školjke, kandirane ružine laticе, glazirane ljubičice... Od sunca zaštićene poluspuštenom roletnom, blistaju nekim zagasitim sjajem, kao blago na dnu mora, kao Aladinova čarobna pećina puna poslastica. A u sredini se uzdiže veličanstvena građevina. Kućica od medenjaka, sa zidovima od čokoladom prelivenog mednog hleba i detaljima od zlatne i srebrne glazure, crepovima od firentinskih minjona posutih kandiranim voćem, dok se čudnovate loze od grilijaša i čokolade penju uza zidove, a ptičice od marcipana pevaju u čokoladnim krošnjama... A sama veštica je sva od tamne čokolade, od vrha šiljatog šešira do poruba na haljini, i sprema se da uzjaše metlu koja je, u stvari, ogroman *gimov*, dugački, uvijeni penasti slatkiš koji na vašarima visi sa tezgi poslastičara. Sa svog prozora vidim njen, koji namiguje lukavo i zaverenički kao oko. Karolina Klermon je prekršila uskršnji post zbog te radnje i robe koja se u njoj prodaje. Rekla mi je juče u ispovedaonici, onim svojim ganutljivim, šiparičkim tonom koji tako odudara od njenih obećanja da će se pokajati.

„O, *mon père*, tako mi je teško zbog toga! Ali šta sam mogla kad je ona *šarmantna* žena bila tako ljubazna? Hoću reći, uopšte mi nije ni palo na pamet dok nije bilo prekasno, mada, ako iko treba da se odrekne čokolade... Mislim, kukovi su mi se u poslednjih godinu-dve naduli kao *baloni* i lepo mi dođe da poludim...“

„Dve Zdravomarije.“ Bože, kakva žena. Kroz rešetku osećam njen gladni pogled pun obožavanja. Pretvara se da je ogorčena što sam tako odsećan.

„Svakako, *mon père*.“

„I ne zaboravite zašto postimo za Uskrs. Ne zbog taštine. Ne da bismo ostavili utisak na prijatelje. Niti da bismo narednog leta mogli da se uvučemo u skupu modernu garderobu.“ Namerno sam grub. Ona to i traži.

„Da, ja sam *baš* tašta, zar ne?“ Jedva čujni jecaj, suza graciozno obrisana krajičkom batistane maramice. „Tašta, glupava žena.“

„Setite se našeg Gospoda. Njegove žrtve. Njegove poniznosti.“ Osećam miris njenog parfema, cvetni miris previše jak za zidovima opasanu pomrčinu ispovedaonice. Pitam se da li je ovo iskušenje. Ako jeste, ja sam kamen.

„Četiri Zdravomarije.“

Ovo je neka vrsta oćajanja. Razjeda dušu, rastaće je deo po deo, kao što prašina i pesak u vazduhu razaraju katedralu sve dok je ne sravne sa zemljom. Osećam kako mi podriva odlučnost, radost, veru. Ja bih hteo da ih provedem kroz iskušenje, kroz pustinju. A umesto toga, ovo. Ova beživotna povorka lažova, varalica, nezajažljivaca i bednika koji obmanjuju sami sebe. Borba između dobra i zla svela se na nedoumicu ugojene žene koja stoji ispred prodavnice čokolade i kukavno se dvoumi: – *Hoću? Neću?* Đavo je strašljivac; on ne pokazuje lice. Nema telo, samo bezbrojne atome zla koji se kao crvi uvlače u krv, u dušu. Ti i ja smo rođeni prekasno, *mon père*. Mene privlači strogi, čisti svet Starog zaveta. Tada smo znali na čemu smo. Sam Sotona je šetao među nama. Donosili smo teške odluke, svoju decu prinosili na žrtvu u slavu Gospoda. Boga smo voleli i još više ga se plašili.

Nemoj misliti da krivim Vijan Roše. Jedva da i mislim o njoj. Ona je samo jedan od štetnih uticaja protiv kojih vodim borbu neprestanu. Ali kad pomislim na tu radnju s vašarskom tendom, na taj mig protiv odricanja, protiv vere... Dok stojim na pragu dočekujući vernike, opažam komešanje u unutrašnjosti radnje. *Probaj me. Kušaj me. Okusi me.* U zatišju između

dva stiha crkvene himne čujem sirenu dostavnog kombija koji se zaustavlja ispred. Za vreme propovedi – same propovedi, *mon père!* – začutim na pola reči, siguran da čujem kako se odmotavaju čokoladne bombone.

Ovog jutra propovedao sam oštrije nego inače, iako je pastve bilo malo. Sutra će mi platiti za to. Sutra, u nedelju, kad ne rade radnje.

Subota, 15. februar

DECA SU DANAS RANO PUŠTENA IZ ŠKOLE. VEĆ U DVANAEST sati ulica je vrela od kauboja i Indijanaca koji su, odeveni u farmerice i vetrovke jarkih boja, vukli po zemlji školske torbe – oni stariji su, podignute kragne, povlačili dim zabranjenih cigareta i nehajno se obazirali na izlog pored koga prolaze. Zapazih usamljenog dečaka, uspravnog hoda, u sivom kaputu i beretki, sa školskom torbom koji mu je savršeno prijanjao uz nejaka pleća. Poduže je netremice gledao u izlog *Božanstvene praline*, ali svetlost se tako odbijala o staklo da nisam mogla da mu vidim izraz na licu. Zatim se grupica od četvoro dece Anukinog uzrasta zaustavila kraj izloga, pa je on produžio dalje. Dva nosića su se nakratko prilepila za staklo, onda se njih četvoro sjatiše da isprazne džepove i sakupe novac. Trenutak oklevanja pre no što su odlučili koga da pošalju unutra. Ja se, tobože, latih nekog posla za tezgom.

„Madam?“ Sitno, musavo lice sumnjičavo se zagleda u mene. U njemu prepoznah vuka iz parade na *Mardi gra*.

„A-ha, rekla bih da si ti ljubitelj štanglica s kikirikijem.“ Zadržala sam ozbiljan izraz na licu, jer kupovina slatkiša je ozbiljna stvar. „Nisu skupe, lako se dele, ne tope se u džepu i

dobiješ“, raširila sam ruke, „najmanje ovoliko za pet franaka. Jesam li u pravu?“

Uzvratio mi je klimanjem glave, a ne osmehom, kao poslan čovek. Novčić je bio vreo i pomalo lepljiv. Pažljivo je preuzeo zamotuljak.

„Sviđa mi se kućica od medenjaka“, rekao je ozbiljno. „Iz izloga.“ Ono troje su s praga sramežljivo odobravali, zbijajući se jedno uz drugo, ne bi li se ohrabрили. „Baš je *kul*.“ Američku reč izgovaraju nekako prkosno, kao da uvlače dim zabranjene cigarete. Osmehnula sam se.

„Veoma kul“, složila sam se. „Ako želiš, ti i tvoji drugari možete da svratite da mi pomognete da je pojedem kad je izvadim iz izloga.“

Razrogačene oči.

„*Kul!*“

„*Žešće kul!*“

„Kada?“

Slegla sam ramenima. „Reći ću Anuk da vas podseti“, kažem im. „Mojoj kćerki.“

„Znamo je. Već smo je videli. Ona ne ide u školu.“ Ovo kažu gotovo zavidljivo.

„Ići će od ponedeljka. Baš šteta što još nema nijednog drugara, jer sam joj rekla da može da ih pozove u goste. Da mi pomognu oko izloga, znate.“ Komešanje stopala, ispružene lepljive ruke, gurkanje i tiskanje za prvo mesto u redu.

„Možemo mi...“

„Ja bih mogao...“

„Ja sam Žano...“

„Klodin...“

„Lusi.“

Kad su pošli, dala sam im po čokoladnog miša i posmatrala ih kako se raspršuju po trgu kao vetrom nošeno seme maslačka. Zračak sunca se odbijao o njihova leđa dok su trčali – crveno-narandžasto-zeleno-plavo – i onda su mi se izgubili

iz vida. Pod senovitim svodom Crkve Svetog Jeronima ugledah popa, Fransisa Renoa, kako ih posmatra znatiželjno i, rekla bih, s neodobravanjem. Na trenutak se iznenadih. Otkud neodobravanje? Od svoje obavezne posete prvog dana nije ponovo dolazio, mada su ga drugi često pominjali. Gijom o njemu govori s poštovanjem, Narcis s gnevom, Karolina vragolasto kao što, čini mi se, govori o svakom muškarcu mlađem od pedeset godina. U njihovim rečima nema mnogo topline. On nije ovdašnji, koliko vidim. Iz pariske bogoslovije, s knjiškim znanjem – ne poznaje ovu zemlju, njene potrebe i zahteve. Ovo saznam od Narcisa, koji vodi rat s popom još otkad je odbio da dolazi na misu u vreme žetve. Čovek koji ne podnosi budale, kaže Gijom, iza čijih okruglih naočara iskri blagi smešak, što će reći mnoge od nas, s našim sitnim budalastim navikama i svakodnevnom kolotečinom od koje nam nema odvikavanja. Pritom s ljubavlju pomiluje Šarlija po glavi, na šta mu pas uzvratu jednim jedinim, dostojanstvenim lavežom.

„On misli da je besmisleno ovoliko voleti psa“, rekao je Gijom skrušeno. „Previše je učtiv da bi tako nešto glasno rekao, ali zacelo misli da je to *neprilično*. Čovek u mojim godinama...“ Pre nego što se penzionisao, Gijom je bio učitelj u ovdašnjoj školi. Sada su tamo samo dva učitelja i sve manji broj dece, ali mnogi stari i dalje Gijoma zovu *le maître d'école*. Gledam kako nežno češka Šarlija iza ušiju i pouzdano naslućujem u njemu onu istu tugu koju sam osetila na karnevalu; onaj potajni pogled koji liči na krivicu.

„Čovek prijatelje može da bira gde god hoće i to nema nikakve veze s godinama“, prekinula sam ga, pomalo se žesteći. „Možda bi i sam *monsieur le curé* mogao štošta da nauči od Šarlija.“ Ponovo taj blagi, tužni poluosmeh.

„*Monsieur le curé* daje sve od sebe“, rekao mi je učtivo. „Više od toga ne treba da očekujemo.“

Ostavih ga bez odgovora. U mom zanatu se brzo nauči prosto pravilo da je davanje neprekidan proces. Iz *Praline* je

izašao s kesicom firentinskih minjona u džepu; i pre no što je skrenuo za ugao Avenije francuske buržoazije, spazila sam da se saginje i nudi psu jedan slatkiš. Laki dodir ruke, lavež, mahanje kratkim, nakostrešenim repom. Kao što rekoh, neki ljudi ne moraju nikad da razmišljaju o davanju.

Selo mi je sada manje strano. A i njegovi žitelji. Polako počinjem da prepoznajem lica, imena; već se namotava prvo klupko tajnih ispovesti što će, preplićući se, stvoriti pupčanu vrpću kojom ćemo na kraju biti vezani. Mesto je složenije nego što bi se isprva reklo na osnovu njegove strukture: u glavnu ulicu se uliva niz bočnih uličica koje podsećaju na raširene prste na ruci – Ulica pesnika, Avenija francuske buržoazije, Ulica braće revolucionara – neko od graditelja ove varoši je bio zakleti republikanac. Moj trg, Trg Svetog Jeronima, predstavlja vrh ovih ispruženih prstiju; na njemu stoji bela i ponosita crkva u elipsastom drvoredu lipa i crveni kvadrat nasut šljunkom na kome se za lepih večeri boćaju stariji muškarci. Iza trga, brdo se strmo obrušava ka naselju uskih sokaka koji se svi zajedno zovu Le Mero. Ovo je minijaturna sirotinjska četvrt Lanskeneta u kojoj zbijene poludrvne kuće posrću ka Tani niz neravnu kaldrmu. Čak je i ovo naselje podaleko od mesta gde se kuće predaju u borbi s močvarom; neke su izgrađene uz samu reku, na platformama od trulog drveta, njih desetak obrubljuju kameni kej s koga dugoprsta vlaga iz trome vode poseže za njihovim visokim prozorčićima. U gradu poput Ažena, Le Mero bi privlačio posetioce samo svojom neodoljivom staromodnošću i rustičnom truleži. Ali ovde nema turista. Stanovnici Le Meroa jesu strvinari koji se hrane onim što otmu od reke. Mnoge njihove kuće su puste; među urušenim zidinama rastu stabla zove. Zatvorila sam *Pralinu* na dva sata u vreme ručka, te smo Anuk i ja krenule u šetnju nizbrdo, ka reci. Nekoliko mršavih mališana je gacalo u zelenom mulju pokraj vode; čak i u

februaru se osećao gnjili zadah kanalizacije i truleži. Dan je bio sunčan, ali prohladan, te je Anuk na sebi imala crveni vuneni kaput i šešir dok je trčala po kamenju i dozivala Pantufla, koji je kaskao za njom. Toliko sam se već navikla na Pantufla – i na ostalu menažeriju koju ona, živa bila, vuče za sobom – da ga u pojedinim trenucima gotovo jasno vidim; Pantufla sa sivom, brkatom njuškom i mudrim očima, obasjanog sve jačom svetlošću, kao da sam, nekom čudnom permutacijom, *postala* Anuk, te gledam njenim očima i hodam njenim stopama. U takvim trenucima osećam da bih mogla da umrem koliko je volim, tu moju malu neznaniku; srce mi se toliko ispuni da mi je trk jedini izlaz, te i ja potrčah, dok mi se kaput vijorio oko ramena poput krila, a kosa izvijala kao zvezda repatica na plavom nebu prošaranom oblacima.

Crna mačka mi pređe put i ja zastadoh da načinim tri koraka unazad i otpevam pesmicu:

*Ni na dlanu dlaka,
ni od tebe uroka.*

Anuk mi se pridružila dok je maca prela i valjala se po prašini ne bismo li je pomazile. Savih se i ugledah majušnu staricu kako me znatiželjno posmatra stojeći na ćošku neke kuće. Crna suknja, crni kaput, seda kosa upletena i uvijena u urednu, komplikovanu punđu. Oči su joj bile prodorne i crne kao ptičje. Klimnuh joj glavom.

„Vi ste iz čokolaterije“, reče ona. Uprkos poodmaklim godinama – nekih osamdeset, a možda i više – glas joj je bio odsečan, a naglasak jako obojen južnjačkim zapevanjem.

„Jesam“, rekoh i predstavih se.

„Armanda Voazan“, reče ona. „Ono tamo je moja kuća“, glavom je pokazala na jednu od kuća pokraj reke, nešto očuvaniju od ostalih, sveže okrečenu i ukrašenu jarkocrvenim zdravcem u saksijama na prozorima. Zatim, uz osmeh koji joj

je na licu pravio bezbroj bora, reče: „Videla sam vašu radnju. Veoma je lepa, moram da priznam. Ali nije za ljude kao što smo mi. Previše je otmena.“ U njenom glasu, dok je govorila, nije bilo neodobravanja, samo odsečnosti i suzdržanog smeha. „Čujem da se *M'sieur le Curé* već okomio na vas“, dodala je zlobno. „Verovatno misli da prodavnici čokolade *nije mesto* na njegovom trgu.“ Pogledala me je još jednom, zagonetno i podsmešljivo. „Zna li on da ste vi veštica?“, upitala me je.

Veštica, veštica. To nije prava reč, ali znala sam šta hoće da kaže.

„Otkud vam to?“

„Pa to je tako očigledno. Mi se među sobom lako prepoznajemo“, smeh joj je zvučao kao orkestar podivljalih violina. „*M'sieur le Curé* ne veruje u čarolije“, rekla je. „Iskreno govoreći, nisam baš sigurna ni da veruje u Boga.“ U glasu joj se osećao popustljiv prezir. „Ima on još mnogo da uči, iako je diplomirao na teološkom fakultetu. Moraju još mnogo da uče, i on i ona moja luckasta kći. Na životnom fakultetu se ne dele diplome, zar ne?“ Složila sam se s njom i pitala da li poznajem njenu kćerku.

„Verovatno. Karo Klermon. Najpraznoglavija lucprda u celom Lanskenetu. Samo priča, priča, priča, a nema ni gram mozga.“

Spazila je moj osmeh i veselo klimnula glavom. „Ništa ti ne brini, draga moja. U ovim godinama gotovo ništa više ne može da me uvredi. A ona je i inače povukla na oca, znaš. To mi je velika uteha.“ Zagonetno me je pogledala. „Ovde nema mnogo provoda. Naročito za stare ljude.“ Zaćutala je i ponovo se zagledala u mene. „Ali ti ćeš, izgleda, uneti malo živosti u naše živote.“ Rukom me je okrnula kao dašak hladnog vetra. Pokušala sam da proniknem u njene misli, da vidim da li me ismeva, ali naišla sam samo na dobro raspoloženje i prijaznost.

„To je samo prodavnica čokolade“, rekla sam uz osmeh.

Armanda Voazan se zakikotala. „Ti mora da misliš da sam ja od juče“, primetila je.

„Ali stvarno, madam Voazan...“

„Zovi me Armanda.“ Veselo je trepnula crnim očima. „Tako se osećam mladom.“

„Dobro, ali stvarno ne shvatam zašto...“

„Znam ja koji vas je vetar doneo ovamo“, reče Armanda žustro. „Osetila sam ga i sama. *Mardi Gra*, karneval. Le Mero je bio pun svečara: Cigana, Španaca, kotlokrpa, tamnoputih Francuza iz Alžira i nepoželjnih. Odmah sam vas prepoznala, tebe i tvoju kćerkicu... kojim se imenom predstavljate sada?“

„Vijan Roše“, osmehnula sam se. „A ovo je Anuk.“

„Anuk“, nežno je ponovila Armanda. „A tvoj mali sivi drugar... vid me više ne služi kao nekad... šta je to? Mačka? Veverica?“

Anuk odmahnu kovrdžavom glavom. „To je zec“, rekla je veselo i podrugljivo. „Zove se Pantufl.“

„Pa da, naravno. Zec.“ Armanda mi prepredeno namignu. „Vidiš da znam koji vas je vetar doneo. I sama sam ga osetila jednom-dvaput. Možda sam stara, ali niko ne može da me prevede žednu preko vode. Niko živ.“

Klimnula sam glavom. „Možda je stvarno tako. Svratite u *Pralinu* neki dan; znam šta ko najviše voli. Častiću vas velikom bombonjerom vaših omiljenih slatkiša.“

Armanda se nasmejala. „Ali ja ne smem da jedem čokoladu. Karo i onaj glupi lekar su mi zabranili. I to i svako drugo zadovoljstvo“, dodala je sarkastično. „Prvo pušenje, pa alkohol, sada ovo... Bog sveti zna. Možda ću, ako prestanem i da dišem, živeti večno“, frknula je kroz smeh, ali u smehu se osećao umor i ja videh kako podiže ruku ka grudima grčevitim pokretom koji je izdaleka podsećao na pokrete Žozefine Muske. „Zapravo, ne krivim ja njih“, rekla je. „Oni su takvi. Štite se od svega. Od života. Od smrti.“ Osmeh joj je, uprkos borama, ličio na osmeh devojčice muškaraca.

„Možda ipak svratim da vas obiđem“, rekla je. „Ako ni zbog čeg drugog, a ono bar da nasekiram *curéa*.“

Razmišljala sam o ovoj njenoj primedbi još neko vreme pošto je zamakla za ugao kuće okrečene u belo. Nešto dalje, Anuk je bacala kamenje u blatnjavu zaravan na obali reke.

Curé. Njegovo ime kao da nikad nije daleko od usana. Neko vreme sam analizirala Fransisa Renoa.

U varošima poput Lanskeneta nekad se desi da jedan čovek – učitelj, vlasnik kafane ili sveštenik – bude stožer čitave zajednice. Ta osoba postane jezgro cele mašinerije koja pokreće živote, kao osovina na satnom mehanizmu što pokreće točkiće koji okreću točkiće i majušne čekiće koji otkucavaju sekunde i kazaljke koje pokazuju vreme. I ako ta osovina isklizne ili se ošteti, ceo časovnik stane. Lanskenet je kao taj sat, na kome su kazaljke vazda zaustavljene na minut do dvanaest, u kome se točkići i zupčanci besmisleno okreću ispod bezizražajnog, praznog brojčanika. Crkveni sat se navija na pogrešno vreme da bi se prevario nečastivi, stalno mi je govorila moja majka. Ali, u ovom slučaju, sumnjam da ga je moguće prevariti. Makar i na trenutak.

Nedelja, 16. februar

MAJKA MI JE BILA VEŠTICA. TAKO JE BAREM GOVORILA ZA SEBE, i toliko puta u to i sama poverovala da na kraju nije više znala šta je istina a šta laž. Armanda Voazan me nekako podseća na nju: po svetlim, bezbožnim očima, po dugoj kosi koja mora da je u mladosti bila svilenkasta i kô zift crna, po onoj svojoj mešavini sete i cinizma. Majka me je uputila u sve što danas znam. Od nje sam naučila kako da nesreću pretvorim u sreću, da se jednostavnim pokretom ruke odbranim od uroka, da sašijem vrećicu s lekovitim biljem, da skuvam čarobni napitak, da verujem da pauk pre ponoći donosi sreću, a po ponoći nesreću. Iznad svega, podarila mi je ljubav prema novim mestima, ciganski nagon za lutanjem koji nas je proveo po čitavoj Evropi i dalje: godina dana u Budimpešti, pa jedna u Pragu, šest meseci u Rimu, četiri u Atini, pa preko Alpa do Monaka, duž obale, Kan, Marselj, Barselona... Pre svoje osamnaeste godine nisam više znala broja gradovima u kojima smo živele i jezicima koje smo govorile. Bavile smo se svim i svačim: posluživale za stolovima, prevodile, upravljale kola. Katkad bismo utekle kroz prozore jeftinih motela ne izmirivši račun. Putovale smo vozom bez karte, krivotvorile radne dozvole, ilegalno prelazile

granice. Deportovali su nas bezbroj puta. Majka mi je dvaput bila hapšena, ali su je oba puta oslobodili bez optužbe. Imena su nam se menjala u putu, prepuštena struji tamošnjeg govora: Jana, Žana, Jovana, Đovana, Ana, Anuška. Poput kradljivaca, bile smo u neprestanom bekstvu, pri čemu smo teško breme života pretvarale u franke, funte, krune, dolare i odlazile kud nas je vetar nosio. Ne mislim da sam patila; tih davnih dana život beše velika i lepa pustolovina. Imale smo jedna drugu, majka i ja. Potrebu za ocem nikad nisam osetila. Imala sam bezbroj prijatelja. Pa ipak, mora da ju je s vremena na vreme mučio taj nedostatak postojanosti, ta stalna potreba da se dovija. I dalje smo bežale, sve brže kako su godine prolazile, zadržavajući se u jednom mestu mesec dana, najviše dva, da bi potom, kao begunci, produžavale dalje za zalazećim suncem. Prošle su mnoge godine pre no što sam se dosetila da smo u stvari bežale od smrti.

Bilo joj je četrdeset godina. Imala je rak. Znala je to već neko vreme, kako mi je rekla, ali onedavno... Ne, bolnica ne dolazi u obzir. Nikako u bolnicu, da li je razumem? Još je pred sobom imala mesece, godine života, a i želela je da vidi Ameriku: Njujork, močvare na Floridi. Sada smo bile u pokretu gotovo svakodnevno, a majka je noću, kad je mislila da spavam, gledala u karte. Ukrcale smo se na brod u Lisabonu, obe zaposlene u brodskoj kuhinji. Posao smo završavale u dva ili tri ujutru, a dizale se u zoru. Iz noći u noć su se karte, glatke na dodir od starosti i brižljivog rukovanja, otvarale na krevetu pokraj nje. Šaputala je njihova imena sebi u bradu, iz dana u dan sve dublje tonući u lavirint pometenosti u kojem se na kraju potpuno izgubila.

Deset mačeva, smrt. Tri mača, smrt. Dva mača, smrt. Kočije. Smrt.

Kočije su se pojavile u vidu njujorškog taksija, u letnje predvečerje, dok smo kupovale namirnice na prometnim ulicama Kineske četvrti. Bolje od raka, u svakom slučaju.